

Бранислав
Јанковић

СУЗЕ
СВЕТОГ
НИКОЛЕ

*Море од молиџви
Село од њрехова
Људи од анђела*

21. мај 2013.

Ноћ ја је прајила док је сигурним кораком ишао ка селу чија су се свејла назирала у даљини, слична вучјим очима у мраку. Боса стојала, појути морнарских, просјачких – појути... ајосиолских?! – неустрашиво су јазила по њрњу и камењу. На десном рамену носио је торбу од влаји морске њраве и косе сирена, ухваћених на њревару њевањем лијурја. Лево раме било му је мало сиушено, као да неко седи на њему: анђео, мука, јавран... јалеб?! Бела халина разбијала је мрак исјуњен вриском ноћних сиворова и шушњањем јежева. Није засјајкивао, журио је да што њре сиине тамо куда је пошао. Понекад би подијао полед ка звездама, послушкујући ветар који му је доносио вести од Великој медведа, оној који осветљава водене њушеве.

Дошао је са бродова. Носио је мирисе риба, маслина, шамјана и баруја.

Сјаро дрвеће, оно чије се корење њројезало километрима по земљом, сведочећи о бесмртности, што је зашумјало њоздрављајући ја. Засјао је, блао се наклонио одајући поштовање и наставио да хода. Сваки

корак дио му је обележен лавезом ласица, које су једине могле да га виде. Разлој њејовој првој доласка у Спуденац још увек се преричавао.

Деведесет година је прошло од њејове последње посете селу. Враћује се да узме преостали листи једног дневника, сакривен на месту које чувају мршви. Морао је да га нађе јер је зло ојет било близу, а тај дневник, исписан ружним рукописом на француском језику, био је својеврсна заштитна у борби против нечасливице.

Остављајући шуму за собом, упутио се преко теме ливада ка сеоском гробљу. Духови су га поздравили дижући своје авијацијске руке или тек климајући главама.

– Дуо те није било – шапућали су изазивајући повикање праве, док су слепи мишеви радознано прелетали око њих.

– Добро дошао, Свети Никола.

Пролазио је кроз бледа обличја идући ка једном гробу. Поседном. Камени крст, на којем су слова покојниковог имена била појединачно очувана, стајао је појединачно симбола победе: тежине и крваве, али ипак победе. Оне која се не заборавља јер била је највећа. Оне изнад које није стајало ништа: ни застава, ни песма, ни... Небо.

С лакоћом својственом јаким и живим старцима, померио је камени крст и њим рукама почео да копа. Скупили су му се зајрљали, али радећи меку земљу он није марио за то. Оно што је тражио налазило се у сандуку покојника. Мрак под шкрћим месецом нарушавале су беле кости обучене у морнарски камион изједен црвима, влагом и временом. Бројне медаље на реверима весело су зазвекале подсећајући на куцање чаша међу пријатељима. Између мршвих прстију, склопљених на средини прстију, стајао је папир, чист и неоштећен. Последњи

лисїи дневника. Косїи шаке саме су се оїтвориле дозвољавајући свецу да ја узме.

Блаїосиљао је скелетїи, сїусїио ѱоклоїац ћивоїа и изашао из раке. Све је враїио на местїо, уїшадао земљу сїїоїалима и ѱошао ка кући човека чији је їрод оїкоїавао. Тамо ће сасїавиїи сакуїљене делове хронике среће и несреће села Сїуденца.

Села које је заусїавило хорде ѱакла.

Морао је да уїоїреди обе руке да одишкрине враїа ѱрошине кућице. Као да их је неко закуцао за довраїац, и тїо оним великим клинцима којима се сїајају їреде, ѱа се чинило да је лакше ѱоломиїи даске неїо размакнунїи враїнице. Нису била закључана, али их је нека сила свом снаїом їурала изнуїра не дајући му да уће. Сила звана заборав.

„Сећање је країко, заборав је вечан. Зайїо је и јачи“, ѱомислио је и раменом јако їриїиснуо враїа. Гласно су зашкриїала и ѱоїусїила їред свечевом снаїом. Улеїео је унуїра.

Чим је закорачио у унуїрашњостїи куће, из тїорбе је извукао шидице и ѱод слабом свеїлошїу уїаљеної ѱалидрвца ѱоїледом їрелеїео ѱо соби їражећи фењер. Овај је, док ја је дрмао, їроверавајући има ли још ѱеїролеја, звучао као їоїово до краја исїијена флаша ракије: невесело и разочаравајуће. Од сјаја уїаљеної фиїиїља зайїреїїао је и окренуо їлаву. Док су му се очи навикавале на свеїлостїи, дрвне сенке ѱочеле су да израњају са сеновиїих местїа и иїрају ѱо зидовима ѱоздрављајући ја. Сїворења, којих има ѱо мрачним уїловима сваке куће, ѱочела су да раздијају їодинама накуїљану їишину. Шайаїи су исїунили собу.

Свеїац је ѱодиїао їреврнуїу сїолицу и сео за сїо чије су ноїаре и даље чврстїо сїајале на хладној земљи.

Са рамена је скинуо њорду и извадио све сакуљене сѣранице дневника. На њрен је зажмурио очекујући неког, а онда је оћворио очи.

Тик исѣред њећовог лица сѣајала је сенка оног с којим је њре скоро једног века најравио доћвор.

– Чему њо, свећићељу? – уићићао ћа је дух њокојника, из чије је шаке узео њоследњи лист, мрћвим очима њоказујући на њаиире. – Чему њосле њолико ћодина?

– Тредаће. Ђаволи оћетћ долазе.

– Ако доћу, ма их чекамо. Као шћо смо их једном сачекали... и њобедили.

– Не смеју на село, удариће на ћрадове – рекао је Свећи Никола и задрћићао. – Мноћо ћрехова се накућило.

Дух се ћрохотћом насмејао.

– Мислиш да ће им дневник њомоћи да њобеде ћаволе?

– И они су ме њризвали, Гмићре. Као и ћи некад.

– Призвали ће својим живоћима? – Свећац је ћућићао.

У њренућку смрћи Гмићар је, ће 1923. ћодине, ћризвао свеца и дао му своја сећања, ћело и лице, кумећи ћа да њомоћне селу. Било је њо све шћо је имао код себе. Осћало је давно њоделио.

Сенке које знају ћрошлосћ и бдућносћ њочеле су да ћричају, а ћосћ их је слушао и сѣајао сѣранице дневника док су му сузе квасиле дућу браду. Траћови блаћи са њећових ћрсћићу осћајали су на њожућелим њаиирима.

Када их је сћојио, корисћећи као ићлу ридљу костћ у коју је дио уденућ невидљиви конац, њочео је да чићића оно шћо је најисао њре деведесетћ ћодина. Тућим ћрсћима. Прсћима мрћвог човека.

Пролог

У своје село Студенац, мало изнад Житорађе, на путу према Дубову и надаље Житном Потоку, Гмитар Милошевић се вратио на свој тридесет трећи рођендан, баш пред летњег Светог Никољу Чудотворца. Преко десног образа имао је ожиљак који му је ружио лепо и мирно лице. Високо чело испресецао борама показивало је више година него што је имао. Кожа му је од соли и ветра постала дебља и на неким местима посута пегама које није имао пре сусрета са Медитераном. Леви ревер кратког морнарског капута красило му је прегршт медаља. Личио је на божјака, просјака без игде ичега који је можда носио Бога у цепу. Брада, налик стрњики, крвнички га је сврбела.

Вођен лошим сновима, недељама је цвокотао по морима, дрхтао на друмовима и страховао по пругама, да би се те вечери нашао на брду са којег се видело село.

Сумрак је тог дана био обележен чудним знацима на небу, као да је небески сликар помешао све боје и про-
суо их, а оне попут живих створова направиле фигуре.

Преплитале су се, љубиле или свађале, тукле или миловале, зависно од тога који ветар их је носио. Јата птица улетала су у шарене облике и ломила их не дозвољавајући им да сакрију црвено, залазеће сунце. Они који су знали да читају небеске знаке рекли би да се спрема нешто велико и лоше.

Склањајући поглед са измазаног хоризонта, Гмитар је погледао место у коме се родио и необјашњиви осећај, најсличнији страху, украо му је откуцај срца које је ударило упразно. Одјекнуло је попут звона, терајући га да чврсто притисне уши због буке у грудима. Није осећао радост што се вратио. Дивни призори детињства стотинама пута су га спасавали од призора страха и сећање на Студенац давало му је снаге да издржи оно што му је рат донео. Међутим, није му се допадао разлог повратка, па се мрштио знајући да ће наредни дани донети одговор на његове кошмаре.

Изнад села се ширила Пасјача, планина вила и пећина препуних свакојаког блага, због којег човек најчешће изгуби главу. Или душу. Личила је на заспалог дива који је загрлио село штитећи га од олуја, дивљих пчела са југозапада и мутних поплава са севера.

– Планина које се треба клонити ако јој нисте пријатељ – говорили су мештани ретким, углавном залуталим путницима. – Ту вукови причају људским гласовима.

Вијугава трака прашњавог пута, као немарно бачен конопац, пролазила је кроз насеље и нестајала иза наредног, највишег брда у крају, одакле су се у ведрим ноћима видела плинска светла Ниша. Остали путеви, који су попут паукових нити пресецали пејзаж, никуда нису водили. Нестајали су изненада, као да су се стрмоглављивали у земљу.

Врхови високих, танких топола, поређани као истрошени зуби у доњој вилици, заверенички нагнути једни према другима, затварали су хоризонт према селима ка југу.

И поред нових кућа, Гмитру се чинило да се село смањило; као да се скупило од неког необјашњивог страха, па су кровови деловали рањиво спрам огромног, осликаног неба чије је шарене боје већ уједала нијанса црне. Студенац је врштао, али сељаци нису чули нити видели зло које се наднело над њим. Гмитар је угледао присуство нечег што је лебдело над крововима, претећи да их прекрије сивом копреном. Протрљао је очи надајући се да ће је истерати из погледа, али је она била ту, окачена у левом горњем углу слике, па му је вид био замућен као да је гледао под водом или плакао. Прљаворужичасто небо личило је на набрекли стомак жене која сваког тренутка треба да се породи. Жене која је врштала. Не од бола, већ од сазнања шта ће родити.

Током година одсуствовања Гмитар није често добијао вести из села, али је знао да су Велики рат, Топлички устанак и болести узели данак и у његовом завичају. Једино му је ветар, исти онај који га је сада вратио назад, долазио и причао о догађајима у Студенцу. Чешће о смрти и сахранама, последњим речима и неоствареним сновима заустављеним на самртној постељи, а ређе о свадбама, вашарима или рођењима.

Многа огњишта су се угасила, а вериге сломљених казана тупо би одјекнуле падајући у хладан пепео и исцртавајући ликове изгубљених породица. Војник, чија је змија чуваркућа заплакала пратећи га при одласку у рат, знао је да се неће вратити. Бројне фамилије су нестале јер су им добре змије исплакале све сузе.

Гмитрова кућа, издвојена од осталих, са чврсто за-твореним дрвеним капцима на прозорима, деловала је усамљено и невесело: као кишобран заборављен на некој железничкој станици, са возовима пуним тужних људи које је сретао широм Европе. Стајала је сама, без наде да ће јој неко отворити врата и пољубити праг. Око ње су никле дивље јабуке, а траве пузавице дале су дрвеним стубовима терасе зелену боју безрепих гуштера. Багремови, којих није било када је кренуо, наткривали су капију правећи тунел од улаза у двориште скоро до саме куће. Нераскрчени трновити купињаци опколили су шталу и свињац. Гнездо роде на оцаку измамило му је осмех. У ваздуху се осећао мирис стајског ђубрива.

Летео је погледом по селу, чешће се мрштећи него осме-хујући. На конопцима разапетим између дугачких мотки и дрвећа висиле су, попут барјака, кошуље, крпе и пелене.

– Добро је, војници се и даље рађају – рекао је салу-тирајући. Не скидајући поглед са кровова, сео је поред пута да одмори болесну ногу, погођену шрапнелом немачког торпеда који му је уништио први брод. Из торбе је извадио остатке хлеба који је данима био у његовом морнарском ранцу. Мрвећи га, шапутао је молитву за добродошлицу путницима коју је научио од своје бабе.

Речи су текле терајући сунце да застане док се моли-тва не изговори до краја, јер дневни гост није исто што и ноћни. Ни молитве нису исте: дневна широм отвара врата, а ноћна их само одшкрине.

* * *

Нико није сазнао где је Гмитар био тих пет година од краја рата. Људи који су га наводно срели причали су

да је био препун одликовања за храброст и заслуге, што француских, што српских. Да има Легију части коју добијају само највећи јунаци. Причали су, а сви су знали да лажу и измишљају.

– У груди да му пуцате, не бисте га убили од оног силног гвожђа – говорили су хвалећи се да га познају. – Исти је, ништа се није променио. Мршав и кракат као мотка за веш, а она његова коса, по којој су Милошевићи познати, прешла му је преко ушију, па као да је слама-рицу ставио на главу.

Неки из великих градова, који су о празницима и задушницама долазили код родбине у село, причали су да је самом краљу Пери био саветник по питањима морнарице, да је чак и адмирал постао. А они који су их слушали, а никада ни брод ни море нису видели, само су климали главама. Изненађено, али не и одушевљено јер сељаке из Студенца ништа није могло одушевити. Можда ако селом потече Река живота или сунце падне на земљу.

Причало се да се после рата Гмитар скитао Европом док није потрошио све паре које је зарадио као војник у француској морнарици. Они који су знали језик птица тврдили су да су га ласте виделе како у неком циркусу забавља народ показујући своје тетоваже. Птице су причале чудну ствар о том циркусу: да га води сам анђео који кружи планетом и забавља људе делећи срећу и радост, али Студенчани су знали да се анђели, за разлику од ђавола, не шетају светом, па им нису веровали.

На левој мишици Гмитар је имао слику црне девојке са јужних мора, а на десној једрењака. На подлактицама су му били исцртани таласи, рибе и морске струје, те никада није могао да залута на мору. Само је требало

да погледа у своје руке и одмах би знао где се налази и куда плови.

После рата Гмитар је заћутао згрожен светом који је постао место страха, безбожњаштва и тутњаве топова. Говорио је само када мора.

„Оно што хоћу да кажем, написаћу“, мислио је. „На француском, да доскочим ђаволима. Тежак је језик, па га никада нису научили.“

Гмитар се плашио ђавола, њихових поганлука и луваштина. Да му нечисти не би ушли у памет и сазнали шта мисли, на француском је и размишљао. Али сањао је на српском. Зато се и плашио снова. Понекад би ноћу везивао уста марамом пуном соли да не би причао у сну и призвао демоне. Ујутру би се будио са натеченим уснама и избељеним зубима.

Почео је да пише чим се рат завршио, а он се са врећом пуном пара обрео у Марсељу сишавши са брода на којем је две године живота провео као војник француске ратне морнарице. Пола зарађених пара поделио је онима који су у рату остали без руку или ногу. Није жалио свој тешко зарађени новац.

– Хвала ти, Боже, што ја нисам остао без руке, па да морам да просим. Њима новац треба више него мени – говорио је Гмитар стављајући новчиће на испружене дланове некада поносних ратника. Другу половину дао је проституткама. Да купе сапуне од лаванде, на коју је мирисао цео град.

Како би коју свеску попунио својим ружним рукописом, тако би је бацао и започињао нову. Његов отац учитељ Лане научио га је да пише већ са пет година, а када је Лане прерано умро, сељаци су долазили код Гмитра да им чита писма, поруке среског начелника и позиве

на суд. Понекад би им писао тужбе и жалбе, а једном је и једно љубавно писмо изашло из његових слова.

Осећао је речи под прстима: као храпаву кору дрвета, као глатку кожу црнкиња, као сопствене ожиљке. Некад би га опекле, други пут би се најежио од њихове хладноће. Понекад су га смиривале и пријале његовим јагодицама.

Описивао је људе које је сретао и црне жене са којима је спавао. Чудио се далеким земљама и њиховим опорим винима. Бесно је прецртавао празне делове својих пијаних ноћи. Листови које је исписивао пловећи имали су облик таласа и били су наборани као карнери на женским сукњама. Горчине мучних дана поверавао је папиру јер једино је тако могао да се бори са њима и учини да нестану. Чак су му и снови, углавном кошмари, постали саставни део свезака, па није знао да ли уопште да их уписује у свој дневник или да сачека да их дан развеје. Са доласком ноћних мора, схватио је да сан и није баш тако добро прибежиште: утваре које су живеле у мраку биле су страшније од оних у које је гледао отворених очију.

Мастиљавом оловком исписивао је странице свог живота, па му је језик стално био тамноплав, као море пред олују, када се намрешка и покаже доју свог вечно гладног ждрела. Дневници расејани иза његових леђа тачно су показивали куда се кретао, па се од њихових листова могла направити дугачка бела трака његових лутања.

„Ако сам неком потребан, нека само прати приче на француском, написане ружним рукописом“, мислио је посматрајући хрпу исписаног папира на столу, спремну за бацање.

У недељама пред повратак, родни Студенац је почео да зове Гмитра. У сну. Неколико ноћи заредом будио

се сав мокар од зноја. Устајући са кревета, долазио је до прозора и гледао у море Марсељске луке, а ветар са његове Пасјаче доносио му је гласове који нису били ни нежни ни опојни. Били су то крици.

– Доћи ћу, доћи ћу! – викао је према пучини, шаљући поруку ветру у нади да ће је однети. – Сирото моје село.

Жена која је до тог тренутка спавала пробудила би се уплашена виком, тресући се од страха.

Ноћима је сањао један сан и увек се будио на истом месту: ухватили се неки ђаволи у коло, па играју око села, а он пролази између њих и гледа им у лица. А сва су му позната и као да их је већ негде срео. Упиљио би се у њих покушавајући да се сети ко су. Када би отворио уста да проговори, пробудио би се.

Знао је шта значе ти снови.

„Време је за повратак кући, вуче ме нека несрећа тамо“, размишљао је пунећи свој морнарски ранац, док је црнкиња са којом је живео лежала у кревету и даље дрхтећи због нагло прекинутог сна. Ноћима ју је будио вичући на свом језику, који није могла да научи. Ништа није разумела, али знала је да су речи које је њен човек упућивао пучини биле страшне. Плакао је и чупао косу, па је и она плакала мислећи да ако неко тако јак као Србо плаче, ко је она да остане хладног срца.

„Црнкиње сањају лепе снове“, мислио је Гмитар посматрајући је док је руком отирала сузе са лица. „Од њих ђаволи беже.“

Ништа јој није рекао док је пунио свој морнарски ранац, само јој је помиришао међуножје и изашао у ноћ. Гмитар се никада није окретао, па није ни овог пута. Врата мале собе у којој је живео затворио је за собом док су јецаји чоколадне лепотице одзвањали, као рикшет

ударајући по зидовима ходника који га је водио на улици, претећи да га погоде. Хрпу исписаног папира почео је да баца иза себе. У ноздрвама је и даље носио мирис жене који је својом опорашћу пркосио онима на које је наилазио враћајући се кући. Била је то својеврсна заштита, чин против урока. Он сам смрдео је на прошлост.

* * *

Када је истрошио сав хлеб, Гмитар је устао и трљајући леву ногу кренуо да заобиђе оних седамдесетак кућа колико је село имало. Није желео да га ико види, још не. Пут га је водио ка гробљу које се повећало, освојивши ливаду на којој се налазило, па је почело да напада и шуму у близини. Згуснути споменици гушили су једни друге. Почео је да исправља крстове, које су искривили ветрови и духови, читајући имена. Волео је гробља; мртви нису причали.

„Колико неуспелих ускрснућа“, помислио је насмејавши се својим безбожничким мислима.

Пронашавши свој гроб, прекрстио се и пољубио камени крст. Слова његовог имена већ су избледела. Видно разочаран, приметио је да га је трава појела. Није имао никога да заједно с њим ископа сахрањене ствари, запали их и врати га међу људе. И даље је био живи мртац.

Стари пагански обичај имитације сахране да би се преварила смрт обавили су попут њега још неки Студенчани који су кренули у рат и он је био сигуран да су сви они преживели и вратили се кућама.

Преко крста је просуо мало француске јабуковаче, која му је неким чудом остала у чутурици преживевши путовање, и псујући рат, попишао се преко гроба уздуж и попреко.

– Ваља се, против урока – рекао је гласно.

Гмитар није желео да се врати у село, плашећи се једног пророчанства које му је и после толико година одзвањало у ушима терајући га да задрхти – пророчанства видовите Стане да се никада више не врати у своје село јер ће умрети. И даље је посматрао свој гроб, док су му вештичје речи дубњале у глави терајући га да осети исту ону студен која му је ледила срце док је са војском и народом прелазио проклету планину.

* * *

Те зиме када је као српски војник прешао Албанију и дошао на Крф, велика вода му је одмах зграбила срце терајући га да обучен и с пушком уђе у њу. После неколико дана ушао је у канцеларију савезничке команде која се налазила на Листону, највећој и најпознатијој улици острва, и више рукама него речима затражио пријем код било кога ко би могао да га пребаци у морнарицу.

Српска команда га је пустила, не могавши да одбије жељу храброг редова, јединог преосталог од читаве чете извиђача који су ишли пре свих, тражећи пут преко Проклетија и чистећи шуме од Арнаута, а Французима је био добродошао још један војник.

Првог дана свог службовања на броду *Клебер* упитао је једног официра на лошем француском, наученом на Крфу, који светац чува морнаре и људе на мору.

– Свети Никола. Зашто? – Француз га је гледао зна-тижељно.

– Обећао сам себи да ћу да га славим вратим ли се жив у село – одговорио је Гмитар и почео да повраћа. – Имам

сада две славе да славим – рекао је збуњеном официру и онесвестио се.

Када би застали у некој луци, своје другове морнаре остављао би у првом бару и одлазио да проба црнкиње које су се нудиле по тесним, лучким улицама.

Увек и само црнкиње. Имао је он своје разлоге.

„Какве ли су доле кад су горе оволико црне?“, помислио је када га је прва ухватила за руку и повела у јефтину и прљаву собу, а он послушно кренуо за њом не скидајући поглед са њене мале, мршаве задњице.

Никада Гмитар после тога није био са белом женом, иако је био леп и наочит и привлачио пажњу свих девојака. А и црне проститутке волеле су Гмитра иако нису могле да му упамте име. У свакој луци имао је барем неколико њих које би плакале када би он одлазио. Мрзеле су и волеле море које га је одводило и враћало.

– Сербо, Сербо! – викале су за њим и враћале му паре које им је остављао. – Не треба, Сербо, ти да платиш. Ти нас волиш и браниш. Зато ти и дозвољавамо да нас љубиш у уста.

Неколико пута се Гмитар потукао са подводачима када је видео модрице и ожиљке на телима проститутки.

Мрзео је мушкарце који су их тукли.

Тако је и зарадио свој први и једини ожиљак на лицу. Мароканац којег је напао био је брз, али Гмитар је био бржи. Арапин је остао без пола зуба, са сломљеном руком и сопственим ножем забијеним у трбух.

Остале ожиљке на телу, добијене од куршума и сечива јосифоваца и Арнаута, није ни рачунао.

Гмитар је волео своје црнкиње и није му било жао што му је нож нагрдио образ. Свака његова црна љубавница са жутим очима добила је своје место у његовим

дневницима, па су бели листови свезака добијали чоколадну боју његових лучких девојака. Да су они који су знали Гмитрову прошлост могли да читају његове дневнике, приметили би жуту сенку која би само севнула преко листа. И тада би листови залепршали као да су крила неке тамне птице.

* * *

Испивши последњи гутљај јабуковаче поред свог гроба, сетно се насмешио сетивши се црнкиње коју је оставио.

Заборавивши да после пишања врати свој мушки понос у панталоне, из ранца је извадио свеску нагризену морском сољу и отворио је. Нашао је први бели лист и написао на француском: